

რეცენზია:

**აფხაზური ენის ლექსიკონის
ხელნაწერის გამოცემის გამო
/თეიმურაზ გვანცელაძე, “აფხაზური ენის პირველი
ლექსიკონი“, 1827წ./**

ქართულ-აფხაზურმა ურთიერთობებმა არაერთი საუკუნე და განსაცდელი გამოიარა; იყო ნათესაობა და ძმობა, კეთილმეზობლობა, ურთიერთსიყვარული და ერთგულება და მტრობაც... - მტრობა ისეთი ხარისხით, როგორც მხოლოდ უახლოეს ადამიანებს შორის შეიძლება ჩამოვარდეს, როგორც გამორჩეული სიახლოვით დაბადებული პრეტენზიის, ერთმანეთისადმი უდიდესი მომთხოვნელობის, ძმობაში დაეჭვების, გულისმომკვლელი იმედგაცრუების საფუძველზე წარმოშობილი დამანგრეველი, მოურჩენელი ტკივილი, რომელიც რაც უფრო მეტხანს გრძელდება, მით უფრო იტვირთება მონატრებითა და სიბრაზის შემცველი სევდით. ეს ურთიერთობათა ის საფეხურია, როდესაც ეს უკიდურესად წაკიდებული მხარეები ერთხელაც, ერთ-ერთის გასაჭირის შემთხვევაში, მაინც საჭირისუფლო რიგში ჩადგებიან, და უფრო შორეულ მტერ-მოყვარეს, უბრად მაგრამ, **ერთად** ეგებებიან.

სამეცნიერო გამოცემასთან დაკავშირებით, შესაძლებელია, ასეთი სენტემენტალური და ზოგადი სენტენციები უადგილოა, მაგრამ წინამდებარე გამომხატულების ავტორებს ამ წინათქმით იმ თავისებურების ახსნა სურთ, რომელიც ქართველი და აფხაზი მეცნიერების საუკეთესო წარმომადგენლებს ერთმანეთისა და საერთო ისტორიის, კულტურის, ენის კვლევისაკენ უბიძგებს დღესაც, როდესაც საერთო მომავლის საკითხმა უიმედობის ელფერი დაიკრა. ალბათ, სწორედ ამგვარ შრომასა აქვს მაცოცხლებელი ძალა.

ამ შემთხვევაში ჩვენ ერთ გამოცემას შევხებით. საქმე ეხება **ვლადიმერ რომანოვის “აბაზურ ლექსიკონს”** («Абазинский словарь»); ესაა რუსულ-აფხაზური ლექსიკონი, რომლის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, აფხაზური დიალექტური ფორმები აღადგინა, წინასიტყვაობა და გამოკვლევა დაურთო პროფესორმა თეიმურაზ გვანცელაძემ (აფხაზური ენის პირველი ლექსიკონი. ვლადიმერ რომანოვი, აბაზური ლექსიკონი. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აფხაზური ენისა და კულტურის ინსტიტუტი, თბილისი, 2013, 205 გვ.).

პროფესორ თ. გვანცელაძისათვის აფხაზური ენისადმი მიძღვნილ ურიცხვ და უაღრესად მაღალხარისხოვან ნაშრომთა შორის ეს წიგნი მხოლოდ ერთ-ერთია, მაგრამ სწორედ მის გამო გვინდა რამდენიმე სიტყვის თქმა:

ჩვენს პრაგმატულ ეპოქაში მეცნიერის ღვაწლი ნაკლებად ფასდება; მეტიც, ზოგს ჰგონია, რომ მხოლოდ დიდი ანაზღაურებისათვის შეიძლება გაიწიოს დიდი შრომა... ამ ფონზე ვინმესთვის ალბათ უცნაურად გამოიყურება პროფესორ თეიმურაზ გვანცელაძის მუხლჩაუხრელი შრომა აფხაზური ენის ისეთი ხელნაწერების, მივიწყებული ბეჭდური მასალების დადგენის, ფორმათა აღდგენის, ელექტრონულ ვერსიად აწყობის, კვლევისა და გამოცემის მიმართულებით, რომელთა გამოცემას მსხვილი ასოებით იმ აფხაზი, რუსი, ქართველი მოღვაწეების გვარები აწერია, რომელთაც ოდესღაც შეასრულეს მნიშვნელოვანი როლი ამ ტექსტების ბედ-იღბალში, მაგრამ რომელთაც უკვე ნაკლებად (ან საერთოდ აღარ) იხსენებდა თანამედროვეობა, ხოლო ამ ყოველივეს მომძიებელი, აღმდგენელი, გამცოცხლებელი, თანამედროვეობისათვის მიმძღვნელი და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემომტანი წიგნის სათაურში მოკრძალებით, ქვემოთ, წვრილი შრიფტით არის მოხსენიებული (“ლექსიკონის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, აფხაზური დიალექტური ფორმები აღადგინა, წინასიტყვაობა და გამოკვლევა დაურთო პროფესორმა თეიმურაზ გვანცელაძემ”);

ფართო მკითხველისთვის, ალბათ, სრულიად წარმოუდგენელია (თუმცა, ცხადია, სპეციალისტებს კარგად ესმით), რა ტიტანური შრომა ესაჭიროება, ისეთ სპეციფიკურ ანბანზე გაწყობილ ხელნაწერში ყველა ასოს ამოკითხვას, როგორიც რუსულ ალფაბეტზე დაყრდნობილი აფხაზური გახლავთ, რას ნიშნავს დიალექტური ფორმების გაჩხრეკა¹ და აღდგენა (როცა დღეს თავად აფხაზურში ეს ფორმები მეტწილად დაკარგულია), რაოდენ რთულია კვლევა დღევანდელ აფხაზეთში სასურველი მივლინებების გარეშე, და კიდევ ერთი, როგორ უნდა გიყვარდეს ის ენა და ხალხი, რომლის წარსულსაც ქართულ არქივებში დაეძებ, ასეთი რუდუნებით სწავლობ და თანამედროვე აფხაზ ხალხს უძღვნი.

წინამდებარე ლექსიკონი თბილისში, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის რარიტეტთა საცავში დაცული ხელნაწერიდანაა (V-9781 S-50) აღდგენილი. რომელსაც სათაურად აწერია «Словарь Абазинской»¹. სულ ლექსიკონი შეიცავს

¹ ამ ხელნაწერის პირველი მოკლე აღწერილობა 1964 წელს გამოაქვეყნა ამავე ბიბლიოთეკის თანამშრომელმა ციალა ჩიკვაშვილმა. აღწერილობაში აღნიშნულია შემდეგი:

„Словарь Абазинской, собранный на месте, флота лейтенантом Владимиром Романовым. (Примеч. – „Язык Абазинской имеет сходство с Черкесским, однако почитается за особенный диалект“). XIX [საუკუნე — თ.გ.].38 ფ. 25X20. ქალაქი აკინძული

1952 სალექსიკონო ერთეულს. როგორც პროფ. თ. გვანცელაძე მიუთითებს, ხელნაწერი სხვადასხვა დროს ინახებოდა სევასტოპოლში, პეტერბურგსა და მოსკოვში, ბოლოს იგი თბილისში² მოხვდა.

ჩვენს საჯარო ბიბლიოთეკაში (ამჟამინდელ საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში) მოხვედრამდე ხელნაწერს ფლობდნენ **სევასტოპოლის ოფიცერთა ბიბლიოთეკა** და პროფ. **ივანე სარკიზოვ-სერაზინი**. ამ ლექსიკონთან გარკვეული შეხება ჰქონია პირველი რანგის კაპიტან **კონსტანტინე სტეცენკოსაც**.

თეიმურაზ გვანცელაძის უშუალოდ ლინგვისტურ შრომას თან ერთვის მის მიერვე ისტორიკოსის გულმოდგინებით ჩატარებული კვლევა-ძიება თავად ამ ლექსიკონის შედგენის თარიღის, შემდგენელის ვინაობის, ხელნაწერის თავგადასავლის დადგენის მიმართულებით, რაც ლექსიკონის ამჟამინდელ გამოცემას კვლევით ნაწილში დაერთვის და ამდიდრებს ამ კვლევას ინფორმაციული და სამეცნიერო თვალსაზრისით; კერძოდ, პროფ. თეიმურაზ გვანცელაძემ მოიძია სათანადო მასალები, რომელთა მეშვეობითაც ეჭვგარეშე დგინდება, რომ საანალიზო ლექსიკონის ავტორი რუსეთის სამხედრო ფლოტის ლეიტენანტი **ვლადიმერ რომანოვი**, რომელსაც მკვლევრის დასკვნით, აფხაზური მასალა შეუკრებია ადგილზე, აფხაზეთში, ის **ვლადიმერ პეტრეს ძე რომანოვია** (1796 წლის 12 ივლისი — 1864 წლის 11 ოქტომბერი), რომელმაც რუსეთის საიმპერიო ფლოტის კონტრ-ადმირალის ჩინამდე იმსახურა და რომელიც 1828-29 წლებში შავი ზღვის ფლოტში მსახურობდა ჯერ ლეიტენანტის, ხოლო შემდეგ კაპიტან-ლეიტენანტის ჩინით. გამოკვლევის ავტორის სამართლიანი დასკვნით, სწორედ შავი ზღვის ფლოტში ლეიტენანტობის წლებში უნდა შეედგინა წინამდებარე ლექსიკონი ვლადიმერ რომანოვს, რომელიც მკვლევრის ცნობით, მწერლობდა კიდეც, და ვ. რომანოვი «...в 1827 году на шлюпе "Диана" крейсировал у Абхазских берегов, причем описал заливы Сухумский и Редут-Кале»...«В.П. Романов в 1827 г., во время крейсерства у Черкесских и Абхазских берегов, сделал описание залива Сухум-Кале и составил карту, которая тогда же была отпечатана; описание рейдов Сухум-Кале и Редут-Кале помещено было в "Записках Ученого Комитета Морского Штаба Его Императорского Величества" за 1829 г. (ч. III), а собранный им

წიგნად. ქალაქდაცდაკრული მუყაოს ყდა ტყავის ყუთით. შემოსულია პროფ. ი. მ. სარკიზოვ-სერაზინისაგან.

² იხ.: კ. მარქსის სახელობის საქართველოს სსრ სახელმწიფო რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკაში დაცული ხელნაწერებისა და საარქივო მასალების კატალოგი. შეადგინა და დასაბუჟდად მოამზადა ც. ჩიკვაშვილმა. თბილისი, 1964, გვ. 52-53.

словарь абхазского и других черкесских наречий был послан начальством Романова в Императорскую Академию Наук»³.

თავადსოხუმ-ყალესა და რედუტ-ყალეს ყურეების აღწერილობები ყაბარდოელ მკვლევარს დოც. ალბექ აბაზოვს შეუსწავლია და გამოუცია, მაგრამ, როგორც ჩანს, ლექსიკონის ბედზე მას ინფორმაცია არ ჰქონდა.⁴

მკვლევრის ინფორმაციით, ლექსიკონის მეორე ხელნაწერიც უნდა არსებულებოდა, რომელიც ვ. რომანოვის უფროსობას სევასტოპოლიდან სანქტ-პეტერბურგში, საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიისათვის გადაუგზავნია“ (თ. გვანცელაძე). ქართველი მეცნიერი წარმოადგენს იმ პირთა ბიოგრაფიულ მონაცემებს, ვის ხელშიც გაიარა წინამდებარე ლექსიკონმა, და არა მხოლოდ გვიამბობს მათ შესახებ, არამედ ამ მონაცემების ანალიზით ათარიღებს ხელნაწერის ადგილმონაცვლეობებს, ამ ხელნაწერისადმი მის მფლობელთა (სევასტოპოლის ოფიცერთა ბიბლიოთეკა, მოსკოვის პირადი არქივები, პროფ. სარქიზოვ-სერაზინის პირადი კოლექცია, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის (რარიტეტსაცავის თანამშრომლები: ნათელა ერისთავი, ციალა ჩიკვაშვილი, ფ. კვაჭაძე, მხატვარი უჩა ჯაფარიძე) მიზნობრივ დამოკიდებულებებს (დაარქივება, კოლექციონერობა, აღწერა, შესწავლა).

როგორც მკითხველი თავადაც დარწმუნდა, ჩვენ წინაშეა ფუნდამენტური გამოკვლევა ისტორიული, ტექსტოლოგიური და ლინგვისტური ხასიათისა, რომლის ავტორი სწორედ საუკეთესო ქართული სამეცნიერო ტრადიციისა და თანამედროვე აკადემიზმის

³ თ. გვანცელაძის თარგმანითა და კომენტარით: ...1827 წელს იგი შლიუპ დიანა“-ზე კრეისირებდა აფხაზეთის ნაპირებთან, რა დროსაც აღწერა სოხუმისა და რედუტ-ყალეს ყურეები“. რედუტ-ყალე მაშინ ახლანდელი ხობის რაიონის სოფელ ყულევს ერქვა“. ვ. რომანოვმა 1827 წელს, ჩერქეზეთისა და აფხაზეთის ნაპირებთან კრეისირებისას აღწერა სოხუმ-ყალესა და რედუტ-ყალეს ყურეები და შეადგინა რუკა, რომელიც მაშინვე დაიბეჭდა; სოხუმ-ყალესა და რედუტ-ყალეს რეიდების აღწერა გამოქვეყნდა მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის საზღვაო შტაბის სამეცნიერო კომიტეტის ჩანაწერებში“ 1829 წელს (ნაწ. III), ხოლო მის მიერ შედგენილი აფხაზური და სხვა ჩერქეზულ მეტყველებათა ლექსიკონი მისმა უფროსობამ გადაგზავნა საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიაში .

⁴ თ. გვანცელაძე: იხ.: Архивы и общество. Научно-просветительский журнал. <http://archivesjournal.ru/>. А.Ч. Абазов. Кавказ в исследованиях декабристов: В.П. Романов на черноморском побережье Кавказа. 28.06.2011).

ერთიან მაგალითს იძლევა, როდესაც მასალას ყოველმხრივი დათვალიერების, სხვადასხვა ასპექტით გააზრებისა და მყარი დასკვნების შემოთავაზებით გვაწვდის.

პროფესორი თეიმურაზ გვანცელაძე ცნობილი ენათმეცნიერი-კავკასიოლოგი გახლავთ და ამიტომაც რომანოვის ლექსიკონის მისეული გამოკვლევის უმთავრესი ნაწილი სწორედ ლინგვისტურია; ესაა რამდენიმე სამეცნიერო პრობლემასთან დაკავშირებული და დამაჯერებლად წარმართული გამოკვლევის შემცველი ნაწილი, რომელიც პარაგრაფირებულია შემდეგნაირად:

1. აფხაზური ენის სახელდების საკითხისათვის;
2. აფხაზური ენის ფონემატურ თავისებურებათა ასახვა ლექსიკონში;
3. მორფოლოგიური თავისებურებანი;
4. ლექსიკური თავისებურებანი.

ცხადია, სპეციალისტებისათვის მნიშვნელოვანია ლექსიკონის სათაურში რომანოვის მიერ მითითებული ტერმინის “აბაზურის” საკითხი, რადგან ეს ტერმინი, როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ გარკვეული ისტორიული მომენტისათვის, კერძოდ, კავკასიაში რუსეთის ბატონობის პერიოდში ტერმინები “აფხაზური” და “აბაზური” ერთმანეთის სინონიმებად მიიჩნეოდა თურქული ენის ტრადიციისამებრ (ოფიციალურ თურქულ ენაში XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან თითქმის გაქრა ტერმინი აფხაზი და მას ჩაენაცვლა ეთნონიმი **აბაზა**, რომელსაც ჰქონდა როგორც ვიწრო (აფხაზი-აფსუა), ისე ფართო სემანტიკა და აღნიშნავდა არა მარტო აფხაზებსა და აბაზებს, არამედ ჩერქეზებსაც (ადილელ-ყაბარდოელებს)“ (თ.გვანცელაძე, გვ.172). სახელები “აფხაზი” და “აბაზა” თურქულ სამყაროსთან სამხედრო ინტერესებით დაკავშირებული რუსული ოფიცრობისთვისაც ერთმანეთის ტოლფას ტერმინებად განიხილებოდა. მეცნიერი იქვე დასძენს, რომ შესაძლებელია სხვაგვარი ახსნაც: თვით აფხაზები 200 წლის წინ საკუთარ თავს **აბაზა** სახელითაც აღნიშნავდნენ და ვ. რომანოვი ასახავს ამ ფაქტს.“

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პროფ. თეიმურაზ გვანცელაძეს დიდი შრომა აქვს გაწეული ლექსიკონის შემადგენელი ერთეულების ამოკითხვისა და ლინგვისტური ანალიზის მიმართულებით. ამ შრომის შედეგს საიმედოობას მატებს სწორედ ის ფაქტი, რომ მკვლევარი სრულყოფილად ფლობს არა მარტო აფხაზურ სალიტერატურო ენას, არამედ მის ყველა დიალექტს, იცნობს სხვადასხვა დროს ჩაწერილ დიალექტურ ტექსტებს (მათ შორის, მნიშვნელოვანი ნაწილი თავადაც აქვს ჩაწერილი) და საუკეთესოდ ამჩნევს ყველა ნიუანსს, რაც დროითი იერარქიით ან გეოგრაფიული დიალექტების საზღვრებით შეიძლება იყოს განპირობებული. სწორედ ამიტომაცაა საინტერესო, რომ ლექსიკონში მოცემული აფხაზური სიტყვები და

ფრაზები ბზიფურ დიალექტს ან მასთან მიახლოებულ მეტყველებას განეკუთვნება, და შესაბამისად, ამლექსიკონის მკითხველისათვის მიწოდებით თეიმურაზ გვანცელაძე აფხაზოლოგებს, და უპირველეს ყოვლისა, თავად აფხაზებს, მეცხრამეტე საუკუნის მეორეთწლეულის ბზიფურ დიალექტს აცნობს. ამ მასალის მნიშვნელობას ზრდის ის ფაქტი, რომ მეცხრამეტე საუკუნის 60-იანი წლების შემდგომ ქ. სოხუმ-ყალესა და მისი მიმდებარე მხარის აფხაზი მცხოვრებლები რუსეთმა განდევნა ამ რეგიონიდან, რის გამოც ამ მიწაწყალზე ლექსიკონში დაფიქსირებული ფორმები დღეს უკვე აღარ არის წარმოდგენილი.

როდესაც ტექსტის დადგენის სიძნელებზე ვსაუბრობთ, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ ლექსიკონში აფხაზური სიტყვების გადმოსაცემად შემდგენელი იყენებს რუსული ანბანის (კირილიცას) თითქმის ყველა ასოს ყოველგვარი დამატებითი გრაფიკული ელემენტების (დიაკრიტიკული ნიშნების, სატრანსკრიფციო სიმბოლოების...) გარეშე, რაც, ბუნებრივია, იწვევს მრავალ უზუსტობას აფხაზური ენობრივი მასალის გადმოცემაში, მით უმეტეს, რომ აფხაზური ენა და მისი ბზიფური დიალექტი შეიცავს რუსული ენის ფონემების რაოდენობაზე ორჯერ მეტ ფონემას. შეცდომებს იწვევს ისიც, რომ ავტორის ყური აშკარად არ იყო შეჩვეული აფხაზურ მეტყველებას და უჭირდა ამ ენის ფონემათა სწორად აღქმა“ (თ. გვანცელაძე, გვ. 173).

უნდა აღინიშნოს, რომ თ. გვანცელაძის გამოკვლევის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნაწილს სწორედ ფონეტიკური ანალიზი შეადგენს, რადგან აქ არა მხოლოდ სალექსიკონო მონაცემთა დახასიათებაა წარმოდგენილი, არამედ მოცემულია აფხაზური ენის დიალექტების ღრმა კვლევა ამ კუთხით; ანალიზის დროს ავტორი განიხილავს იმ შეცდომებსაც, რომელსაც იბერიულ-კავკასიური მასალის კირილიცაზე ჩაწერა იწვევდა (და იწვევს) და აგრეთვე იმასაც, რომ რუსულენოვან მსმენელს, რომელმაც არ იცის აფხაზური, არ ესმის“ უამრავი ბგერა (არის რაღაც სიმბოლურიც ამ ვერგაგონებაში“); მკვლევარი გამოწვლილვით ჩერდება ხმოვანთა და თანხმოვანთა რომანოვისეულ აღქმაზე, ცდილობს ახსნას ერთი და იმავე ფონემის ნაირგვარი ჩაწერის მიზეზები და შემოგვთავაზოს სოხუმ-ყალესა და მის მიმდებარე მხარეში მცხოვრებ აფხაზთა მეტყველებაში XIX საუკუნის 20-იან წლებში გავრცელებული აფხაზური მეტყველების აღდგენილი ფონემატური სისტემა. აქვე შეძლებისდაგვარად დადგენილია აფხაზურ სიტყვათა ამოსავალი ვარიანტები, რომლებიც რეკონსტრუირებულია ბზიფური დიალექტის მონაცემთა გათვალისწინებით. გამოკვლევაში სალექსიკონო ფორმები საგანგებოდაა დახასიათებული **ზოგადაფხაზურ სპეციფიკურ თანხმოვან ფონემათა გადმოცემის თვალსაზრისით** — ზოგადაფხაზურის ლაბიალიზებულ,

პალატალიზებულ და ინტენსიურ თანხმოვანთა რიგები, ბზიფურ დიალექტში დამატებით წარმოდგენილი სისინ-შიშინა და სპეციფიკურ ველარულ თანხმოვანთა ჯგუფებიც, რომლებიც არ გვხვდება აბჟუურ დიალექტში, რომელთა შემჩნევა ლექსიკონის შემდგენლისათვის შეუძლებელი იქნებოდა, მაგრამ რომელთა გათვალისწინება და ამოცნობა შეუძლია მაღალი რანგის სპეციალისტს, რომელიც მსმენელ-ჩამწერის შეცდომათა ბუნების სწორი ინტერპრეტატორია, ამ გზით კი მას შეუძლია ივარაუდოს (და დაამტკიცოს კიდევ თავისი ვარაუდის სისწორე) სწორი ფორმა მთელ რიგ შემთხვევაში.

ივარაუდება, რომ აფხაზთა მუჰაჯირობამდე (XIX საუკუნის 60-70-იან წლებამდე) სისინ-შიშინა ფონემათა ნაწილი მაინც უნდა არსებულიყო ამჟამინდელ გუდაუთისა და ოჩამჩირის რაიონებს შორის მდებარე ტერიტორიაზე, ანუ ახლანდელი სოხუმისა და გულრიფშის რაიონების მიწაზე მოსახლე აფხაზთა მეტყველებაშიც (ქ. ლომთათიძე, ხ. ბლაჟუა, ე. კილბა...), რასაც ადასტურებს ქ. ბათუმსა და მის მიმდებარე რამდენიმე სოფელში მცხოვრებ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლების მეტყველების მონაცემებიც, რაც XX საუკუნის 70-80-იან წლებში მონოგრაფიულად შეისწავლა ე. კილბამ. 2011 წელს კითვით პროფ. თ. გვანცელაძის ხელმძღვანელობით განხორციელდა აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა (მუჰაჯირ აფხაზთა შთამომავალი აფხაზი მოსახლეობა ბათუმის შემოგარენში) ენობრივი სიტუაციისა და მეტყველების შესწავლა; სწორედ ამ კონტექსტში ფასდაუდებელ დათარიღებულ დოკუმენტურ მასალას გვაწვდის ვლადიმერ რომანოვის ლექსიკონი, რომელიც ადასტურებს, რომ 1827 წელს ქ. სოხუმ-ყალეს მცხოვრებთა მეტყველებაში არსებობდა სისინ-შიშინა თანხმოვანთა ნაწილი მაინც. ამ მონაცემების საფუძველზე მეცნიერი დაასკვნის, რომ სოხუმ-ყალეს მეტყველება ფონემატური სისტემის მიხედვით უეჭველად უფრო ახლოს იდგა ბზიფურ დიალექტთან, ვიდრე აბჟუურ კილოსთან. ჩვენი სტატიის ფორმატი საშუალებას არ გვაძლევს უფრო დაწვრილებით ვისაუბროთ ამ საკითხზე, თუმცა აუცილებლად უნდა გავიმეოროთ პროფ. თ. გვანცელაძის დასკვნა ამ ფონეტიკურ კვლევასთან დაკავშირებით: მიგვაჩნია, რომ სოხუმ-ყალეს მცხოვრებთა მეტყველებაში ლაბიალიზებულ სისინ-შიშინა ფონემათა შერყევისა და შესაბამისი შიშინა თანხმოვნებით მათი ჩანაცვლების პროცესი ლექსიკონის შედგენის დროს უკვე დაწყებული იყო, თუმცა ჯერ კიდევ დასტურდებოდა შესაბამისი სიტყვაფორმათა ამოსავალი ვარიანტებიც. მეტიც, ეს პროცესი შეხება შიშინა ლაბიალიზებულ ფონემებსაც და გამოუწვევია ამ უკანასკნელთა “უკანონო” ცვლა სისინ-შიშინა თანხმოვნებით...”

გ. რომანოვის ლექსიკონში წარმოდგენილი აფხაზური სიტყვებისა და შესიტყვებების ანალიზის დროს ავტორი ყურადღებას აქცევს იმას,

რომ სალექსიკონო ფორმები ხშირად წარმოდგენილია აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელი ზოგადობის ა- პრეფიქსის გარეშე (თუმცა ხშირია ა- პრეფიქსიანი ვარიანტებიც). ასევე საინტერესოა მასდარების ნაცვლად ზმნური წარმოებების წარმოდგენა ბრძანებითი კილოს ფორმით. ავტორი ფართოდ მსჯელობს ზმნურ ფორმებზეც, და არა მხოლოდ როგორც ვიწროლინგვისტურ ფენომენზე, არამედ, როგორც აფხაზური ენის დიალექტური მგრძნობიარობის ფიქსატორზე; იგი სოხუმ-ყალეს მეტყველებას მიიჩნევს გარდამავალ მოვლენად აბჟუურ და ბზიფურ დიალექტებს შორის ამ უკანასკნელისაკენ გადახრით, რასაც ადასტურებს ლექსიკონში წარმოდგენილი დინამიკურ ზმნათა ფინიტური წარმოების აწყყოს სუფიქსებიც. გამოკვლევაში ნათქვამია: **“...1827 წელს სოხუმ-ყალელთა მეტყველებაში ცხადად ჩანს ზმნურ დაბოლოებათა უნიფიკაციის ტენდენცია, რაც არ ახასიათებს არც ბზიფურ დიალექტს და არც აბჟუურ კილოს”**.

არანაკლებ საინტერესოა რომანოვის ხელნაწერის აფხაზური ნაწილის ლექსიკოლოგიური ანალიზიც. მეცნიერი აქაც აღდგენს მრავალ საინტერესო ენობრივ ფაქტს. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ისეთი შემთხვევები, როცა რუსული სიტყვის აფხაზურ თარგმანი უზუსტოა, ან საერთოდ არაადეკვატურია. თითოეულ ასეთ მაგალითს მკვლევარი ზუსტ პასუხს უძებნის: ზოგჯერ ამგვარი შეცდომების მიზეზი თარგმანის მიერ რუსულის ცუდი ცოდნა ჩანს, ზოგჯერ თვით ავტორის მოუმზადებლობა აფხაზური სიტყვის სწორად აღსაქმელად და ა.შ....

მიუხედავად იმისა, რომ წინამდებარე ლექსიკონი და პროფ. თ. გვანცელაძისეული თანდართული გამოკვლევა მკითხველს კიდევ მრავალ საკითხთან დაკავშირებით აწვდის ფასდაუდებელ ინფორმაციას, ჩვენ ამჯერად მხოლოდ უკვე აღნიშნულით უნდა შემოვიფარგლოთ. ერთს კი ხაზგასმით ვიტყვით:

ჩვენ წინაშეა გამოცემა, რომელიც არის ტექსტოლოგიურად დაზუსტებული, ისტორიულად დადგენილი და ლინგვისტური სიღრმით შესწავლილი. ასე მუშაობდნენ ჩვენი დიდი მასწავლებლები; ასე მუშაობდნენ ყველა დროის დიდი მეცნიერები. სასიამოვნოა, რომ ჩვენს დროშიც იპოვებიან ადამიანები, რომელთაც ასე მუშაობა შეუძლიათ.

მანანა ტაბიძე, სრული პროფესორი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

ბელა შავხელიშვილი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი